

Mezinárodní souvislosti těžby ropy v Africe¹

Jan Záborský²

Tento text byl zpracován v rámci grantu Ministerstva zahraničních věcí České republiky *Ropné zásoby na africkém kontinentu a jejich vliv na utváření světové politiky* (RM 06/01/09).

Abstract: *The International Impact of Oil Extraction in Africa.*

This paper focuses on oil deposits in Africa and their impact on global politics. The role of the major international actors, the USA, China and the European Union, is discussed from the perspective of energy security after 11th September 2001. Oil industry is the fastest developing economic area in Sub-Saharan Africa but its influence on African regimes is rather controversial since the majority of the oil producers in Africa are owned by the most autocratic and oppressive regimes which are supported, in exchange for oil, by Western donors and economic partners. Oil security has thus become a major component of the international actors' politics although each of them has a different strategy and perspective.

Key words: *Africa, China, European Union, Globalization, Oil, USA.*

Úvod

Ropný sektor na africkém kontinentu se v posledních dvou desetiletích rozvíjí natolik zásadním tempem, že jej lze považovat za významný geopolitický faktor, mající zásadní vliv na utváření globální politiky. Ropný průmysl je zároveň nejvíce se rozvíjejícím odvětvím průmyslu v subsaharské Africe a většina zemí subsaharské Afriky v současné době uskutečňuje či přinejmenším plánuje uskutečnit průzkumy, jež by vedly k objevení ložisek ropy. V subsaharské Africe můžeme lokalizovat dvě zásadní oblasti, které skýtají ropné bohatství nezměrného významu. První je především oblast Guinejského zálivu, kam patří významní producenti ropy jako Nigérie, Kamerun, Gabon, Republika Kongo, Angola, Rovníková Guinea a v budoucnu též Svatý Tomáš a Princův ostrov. Druhou je oblast severovýchodní Afriky, zahrnující zejména těžební oblasti Súdánu a Čadu, v budoucnu lze počítat s těžbou ropy i v Etiopii a patrně i v Somálsku. Zatímco v Guinejském zálivu se většina ropných zásob nachází pod hladinou moře, v Súdánu a Čadu se jedná o těžbu pozemní. Mezi další regiony, které mohou v budoucnu zvyšovat svůj ropný význam, patří Mauretánie a Senegal, eventuálně některé další země Guinejského zálivu, zejména Ghana či Pobřeží slonoviny. Zároveň nalezneme rafinérie ropy

¹ Rád bych poděkoval kolegům na univerzitách v Leidenu a Leipzig za cenné rady a připomínky.

² Kontakt: Katedra antropologických a historických věd, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, V Bezinkách 9, 326 00 Plzeň; e-mail: nvgogol@seznam.cz.

v zemích, které samy ropu netěží, například v Sierra Leone či Libérii. O významu Guinejského zálivu v oblasti těžby ropy svědčí i fakt, že rozsah nalezišť určených k exploataci se od roku 1990 do roku 2000 zvýšil z 15 000 km² na 237 000 km² (Neumann 2005: 25).

Africké ropné zásoby a jejich vliv na utváření světové politiky lze zkoumat mnoha různými způsoby v závislosti na perspektivě. Zatímco jedni pohlíží na exploataci ropy a působení USA a Francie z pohledu „neo-imperialismu“ (Wallerstein 1986), druzí hodnotí zapojení Afriky do světové ekonomiky jako přirozenou součást utváření poválečného globálního systému (Kumsa 2007). Předložená studie však není nástinem vývoje globálního uspořádání s jeho pozitivy i negativy. Není ani analýzou vnitropolitických událostí a dějů v USA, Číně či Evropě. V následujících odstavcích se zabývám jednak základní charakteristikou hlavních producentů ropy v Africe a stěžejními aktéry globálního ekonomického vývoje ve vztahu k Africe s akcentem na proměny globální politiky po rozpadu bipolárního světa. Samotný závěr pak představuje syntézu vztahů mezi těžbou ropy v Africe a proměnami utváření světové politiky z pohledu hlavních aktérů (USA, Čína, Evropa). Vzhledem k tomu, že země severní Afriky (v tomto případě mám na mysli Alžírsko, Libyi a Egypt) patří historicky, kulturně, jazykově a geopoliticky spíše k Blízkému východu, objevují se v mé práci spíše nahodile. Hlavní těžiště práce tak tkví v subsaharské Africe jako novém a neustále se měnícím poli mezinárodního „boje“ o ropu.

Základním tématem studie je snaha světových aktérů (USA, Evropa, Čína) usilovat o kontrolu světových nalezišť ropy v různých částech světa, v tomto případě v Africe, a snižovat závislost na dovozu ropy ze zemí Blízkého východu. Ropa jako základní surovina ekonomického rozvoje současnosti se tak stává součástí globální politiky a významně ovlivňuje, případně v budoucnu může ovlivnit mezinárodně-politické vztahy a ambice jednotlivých aktérů, jejichž geopolitická strategie je do značné míry určována závislostí na dovozu ropy z daných oblastí. Tyto oblasti se tak díky jedné surovině stávají strategickými partnery světových mocností bez ohledu na povahu a mezinárodně-politické ukotvení místního režimu. Každý z aktérů přistupuje k otázce těžby ropy s jinou perspektivou, což se odráží i ve vedlejších efektech, jež produkce ropy v daných afrických zemích přináší – posilování autoritativní vlády místních vůdců, marginalizace etnických skupin, jimž je upírán podíl na vládě, dodržování lidských práv, rozvoj služeb, průmyslu, infrastruktury atd.

Subsaharská Afrika

V subsaharské Africe patří k nejdůležitějším producentům ropy Angola a Nigérie, přičemž prvenství Angoly je velice nedávné, neboť tato země byla až do roku 2002 rozvrácena dlouhotrvající občanskou válkou. Přesto je zde rozvoj ropného průmyslu enormní a v následujících letech lze očekávat ještě větší ropný boom. Nigérie sice v roce 2008 přišla o pozici největšího afrického producenta ropy, ale její ropné zásoby budou dle Organizace zemí vyvážejících ropu (OPEC) spíše narůstat. Obě země navíc představují zhruba $\frac{3}{4}$ celkové produkce ropy v subsaharské Africe.

Jak je patrné z tabulky č. 1, pomineme-li Blízký východ, patří Afrika mezi oblasti s největší zásobou ropy na světě spolu s Jižní a Střední Amerikou. Významným faktorem ovlivňujícím nejen těžbu ropy, ale i politické dění v zemích subsaharské Afriky, je činnost mezinárodních ropných společností. Tabulka č. 2 ukazuje předpokládaný podíl jednotlivých vlád a mezinárodních ropných společností (MRS) na výnosech z těžby ropy v období od roku 2010 do roku 2019. Údaje jsou sice jen předpokládané, pocházející z roku 2004, přesto však ukazují na zajímavou skutečnost, kterou je nerovnoměrný podíl mezinárodních ropných společností na zisku z těžby ropy, závisící na lokálních politických realitách a podmínkách. Nejnevýhodnější postavení mají v tomto směru vlády Rovníkové Guineje a Čadu, patřící zároveň k nejkorumpovanějším režimům v celé Africe. Z hlediska těžby ropy je nejvýznamnějších devět zemí subsaharské Afriky: Angola, Nigérie, Rovníková Guinea, Gabon, Čad, Súdán, Kamerun, Republika Kongo a Svatý Tomáš a Princův ostrov (dále jen STPO). Posledně jmenovaná země teprve nedávno zahájila proces exploatace, takže data k její těžbě dosud chybí, nicméně dle různých prognóz lze očekávat nárůst ekonomického i strategického potenciálu souostroví, a proto jej v textu uvádím mezi producenty ropy.

Tabulka č. 1. Ropné rezervy ve světě (2008).

Region	Rezervy v mld. bar.	Podíl v %	Těžba/počet roků
Blízký východ	754,1	59,9	78,6
Jižní a Střední Amerika	123,2	9,8	50,3
Eurasie	142,2	11,3	22,1
Afrika	125,6	10,0	33,4
Severní Amerika	70,9	5,6	14,8
Svět	1 047,7	100,0	41,0

Zdroj: BP Statistical Review of World Energy, 2009.

Tabulka č. 2. Předpokládané výnosy z těžby ropy v letech 2010–2019 u vybraných zemí Afriky.

Země	MRS (v USD)	Vláda (v USD)	Vláda (v %)
Nigérie	26 180	95 011	78
Angola	34 852	51 275	60
Rovníková Guinea	4 876	5 647	54
Gabon	1 701	5 095	75
Republika Kongo	3 288	6 452	66
Čad	2 953	1 650	36
Kamerun	442	1 331	75
Celkem	74 292	166 461	69

Zdroj: Raising U. S. Stakes in Africa, 2004.

Problémem řady afrických zemí produkujících ropu zůstává nestabilní politické klima, etnické a sociální nepokoje, korupce a zneužití bohatství z ropy pro vnitropolitické účely. Terorismus přibyl na seznam negativních jevů po 11. září, kdy se USA zapojily do aktivit majících za cíl zamezit rozvoji islámského fundamentalismu a pohybu podezřelých osob v některých oblastech Afriky. Z ropných zemí Afriky představuje Súdán největší výzvu mezinárodnímu společenství, neboť i přes ukončení dlouhotrvající války mezi Severem a Jihem z roku 2004 došlo k eskalaci konfliktu v Dárfúru, jehož hranice je velmi bohatá na nerostné suroviny. Naopak Angola ukončila roku 2002 období chaosu a anarchie a v posledních letech se těší obrovskému ekonomickému růstu, který táhne především těžba ropy a čínské investice. Nigérie sice patří již desetiletí k významným ropným zemím, ale svého potenciálu nedokázala využít ke kýženému ekonomickému růstu, což je důsledkem všudypřítomné korupce, etnického násilí a regionální marginalizace (Okonta 2008).

Pozitivním důsledkem těžby ropy je na straně druhé zvýšená regionální kooperace kvůli výstavbě ropovodů či společným ropným územím s proporčním podílem zúčastněných zemí na těžbě. Výstavba společné infrastruktury, která by spojovala jednotlivé země Afriky, byla jedním z největších deficitů, jež subsaharská Afrika zdědila z období kolonialismu. Rozdělením Afriky na sféry vlivu Velké Británie, Francie či Portugalska nedošlo k provázání jednotlivých států do regionální infrastruktury, což vzhledem ke studené válce a vazbám na bývalé koloniální velmoci přetrvávalo až do 90. let. Vznik regionálních sdružení a zahájení společných projektů je tak v Africe poměrně novým fenoménem, který by měl přinést rozvoj vzájemných vztahů mezi zainteresovanými zeměmi a v lepším případě zvýšit ekonomický růst díky mobilitě obyvatel, zboží a obchodu. Výstavba nových projektů primárně či sekundárně souvisejících s těžbou ropy je zároveň vhodnou příležitostí ke snížení nezaměstnanosti, byť i zde existují značné rezervy, jak ukazuje příklad Rovníkové Guineje, kde drtivá většina zaměstnanců ropného průmyslu pochází z cizích zemí.

Těžba ropy je ale natolik lukrativním podnikem, že vznik vzájemné kooperace zejména v oblasti Guinejského zálivu provázela a provází celá řada problémů a sporů, jež v některých případech skončily u Mezinárodního soudního tribunálu v Haagu. V nedávné minulosti tak bylo možné sledovat tenze mezi Nigérií a STPO, Nigérií a Kamerunem či Rovníkovou Guineou a Gabonem. Výstavba ropovodu z Čadu do Kamerunu je opačným případem, neboť umožnila rozkvět regionálního rozvoje v oblasti Čadské pánve, která byla po desetiletí spíše opomíjeným regionem na pomezí Kamerunu, Čadu a Nigérie. Dnes sem směřují rozsáhlé investice, díky kterým má být usnadněn tok ropy do rafinérií na pobřeží Atlantského oceánu a zamezit vzniku regionálního napětí (Fah 2007; Neumann 2005).

Snaha o mezinárodní ukotvení afrických ropných producentů vyústila roku 1986 ve vznik Asociace afrických ropných producentů (APPA), jejímiž zakládajícími členy byly tehdy jediné africké země patřící do Organizace zemí vyvážejících ropu (OPEC), Alžírsko, Gabon, Nigérie a Libye. Později do APPA přistoupila i Angola, Benin, Egypt, Jižní Afrika, Kamerun, Republika Kongo, Demokratická republika Kongo, Pobřeží slonoviny, Čad, Súdán a Rovníková Guinea. Hlavním cílem vzniku APPA byl rozvoj technologií a výzkumu v oblasti petrochemického průmyslu a rozvoj skutečné spolupráce na makroregionálním základě.³ APPA má zároveň sloužit jako platforma pro výměnu informací a zásad pro udržitelný rozvoj a mezistátní obchod s ropou, plynem a dalšími komoditami, potřebnými pro zajištění soběstačnosti afrických zemí (APPA Bulletin 2008: 24).

Tabulka č. 3. Doložené zásoby ropy členů APPA v miliardách barelů (2008).

Stát	1988	1998	2008
Alžírsko	8,5	9,2	12,2
Angola	1,1	5,4	9,0
Benin	0,1	0,0	0,0
Kamerun	0,5	0,4	0,2
Čad	-	-	1,5
Republika Kongo	0,7	1,5	1,6
DR Kongo	0,1	0,2	0,2
Pobřeží slonoviny	0,1	0,1	0,1
Egypt	4,3	3,8	3,7
Rovníková Guinea	-	0,0	1,1
Gabon	0,6	2,5	2,0
Libye	21,0	29,5	41,5
Nigérie	16,0	16,8	36,2
Jižní Afrika	-	0,0	0,0

Zdroj: APPA Bulletin 2008.

³ APPA, on-line zdroj <www.appa.int>. [cit. 14. 4. 2009]

Politická a ekonomická hegemonie západoevropských zemí a USA byla v poslední době narušena či doplněna globálním vzestupem Číny, jejíž ropné zájmy v Súdánu, Angole či Nigérii narážejí na již existující napětí, které je nyní pouze modifikováno nebo zintenzivňováno. Těžba ropy tak vytváří tlak na místní vlády, aby se věnovaly hledání mírových či alternativních řešení v regionech, tlumily socio-ekonomickou marginalizaci a usilovaly o snižování etnického napětí důsledným uplatňováním principu rovnoměrné distribuce zisků z těžby ropy. Je nutné dodat, že toto je jen ideální případ a že nalezneme v současné subsaharské Africe mnoho případů, kde tomu tak není. Země bohaté na nerostné suroviny mají naopak tendenci podléhat negativním jevům, jakými jsou korupce, nedostatečná kontrola pohybu zboží, osob, daní a s tím spojená ilegální těžební činnost, vznik lokálních konfliktů o přístup ke zdrojům bohatství, uzurpace moci jednou ze zainteresovaných stran aj. Příklad Demokratické republiky Kongo, nesmírně bohaté na diamanty, zlato, koltan, kobalt, mangan a jiné suroviny, může sloužit jako modelový vzor. Demokratická republika Kongo (dále jen Kongo) je ale zároveň příkladem do značné míry unikátním, neboť ilegální exploatace nerostných surovin je úzce spjata se samotným vznikem státu na konci 19. století (tehdy ještě tzv. Svobodný stát konžský). Po získání nezávislosti Konga přešla kontrola nad těžbou nerostných surovin z rukou belgických firem do zairských (Kongo se v době Mobutuovy vlády nazývalo Zaïre) rukou. Ačkoliv však došlo ke znárodnění průmyslu, jednotlivé firmy byly soukromým majetkem vlády loajálních jedinců, kteří měli na jimi ovládaném území takřka neomezenou moc. V současnosti probíhající konflikt ve východním Kongu je tak pouze pokračováním dlouhotrvajícího stavu ilegální (či pololegální) ekonomiky, který na mnoha územích Konga panuje (Johnson, Kayser 2005; Turner 2008).

Ropa patří mezi strategické suroviny a její vliv na vnitropolitické události v jednotlivých zemích je více než patrný, jak uvidíme v této kapitole. Propojení politické a ekonomické sféry přivedlo některé africké režimy k ještě většímu posílení kontroly nad zisky ze zdrojů, jež velmi často využívá jen velmi malé procento obyvatel země na úkor zbytku populace. Takový je případ všech zde diskutovaných afrických států, přičemž některé z nich jako Rovnická Guinea, Čad nebo Republika Kongo patří mezi nejzkorumpovanější režimy na světě, s vysokou mírou cenzury, minimálním prostorem pro svobodu slova, potíráním politické opozice i latentními či skutečně probíhajícími konflikty.

Působení zahraničních ropných společností na politický vývoj v Africe lze periodizovat zhruba následujícím způsobem:

- 1) V období 50. a 60. let měly v Africe takřka monopolní postavení ropné společnosti z Francie a Velké Británie, které se také zasloužily o exploraci ropného terénu. Zároveň

došlo k uzavření oboustranně výhodných smluv, které zaručily evropským (zejména francouzským) firmám dominantní postavení v nekoloniálním smyslu a africkým vládcům umožnily přístup k nezměrnému bohatství uloženému v evropských bankách.

- 2) V 70. a 80. letech se v subsaharské Africe ve větší míře prosazovaly především americké ropné společnosti, sledující americkou politiku diverzifikace ropných zdrojů a utlumení závislosti na ropě ze zemí Blízkého východu.
- 3) Po konci studené války se africký trh otevřel ropným společnostem z nově se rozvíjejících ekonomik (Čína, Indie, Malajsie, Indonésie, Brazílie), které vzhledem k ekonomickému růstu zvyšovaly svojí spotřebu ropy a energie. Zvyšuje se tak konkurence mezi ropnými společnostmi, která i jednotlivým africkým zemím umožňuje diverzifikovat ekonomické partnery.

Vnitropolitický vývoj v zemích subsaharské Afriky byl velmi výrazně ovlivňován kontextem studené války a ekonomickou závislostí na bývalých koloniálních mocnostech. Vytvoření koloniálních hranic, jež přetrvalo až do doby nezávislosti, značně pozměnilo charakter společností žijících uvnitř i mimo ně. Došlo ke zpřetrhání staletí trvajících vazeb, nastolení nového administrativního systému, definování skupinových identit, umělému zásahu do chodu společnosti. Absence tradice demokracie a autoritativní vláda koloniálních velmocí přispěly v 60.–80. letech k rozvoji autoritativních či diktátorských režimů, jejichž vůdci byli často podporováni buď bývalou koloniální metropolí, nebo některým ze vzájemně zneprátelených bloků.

Afrika, ropa a proměny globální politiky

Těžba ropy a objevení nových ložisek ropy v subsaharské Africe přispělo v posledním desetiletí k výrazné změně v globální politice. V této souvislosti se hovoří o novém geopolitickém dělení Afriky, jakkoliv je toto spojení neadekvátní, pokud jde o historické srovnání se dvěma etapami takto označovanými, tedy obdobím kolonialismu (cca 1870–1960) a studené války (cca 1960–1990). Přesto lze vypozařovat některé trendy v proměnách geopolitické strategie hlavních světových aktérů – USA, EU, Číny, Ruska –, které bezprostředně souvisejí s přístupem k základním nerostným surovinám, především ropě.

Ekonomický potenciál subsaharské Afriky lze ilustrovat i na růstu HDP, který již pět let po sobě roste poměrně výrazným způsobem a v roce 2008 se pohyboval okolo 5,3 %. Africký trh se tak po mocensky a geopoliticky poněkud vyprázdněných 90. letech stává lákavým prostředím pro mezinárodní aktéry. Intenzifikace těžby ropy a dalších cenných surovin pak souvisí s příchodem nových mocností (Čína, Indie, Malajsie, Indonésie, Rusko) na africký trh, což mění

dosavadní uspořádání vztahů, ve kterých bývalé evropské koloniální mocnosti a USA hrály primární úlohu. Zejména vzestup Číny jako globální mocnosti a jednoho z nejvýznamnějších ekonomických partnerů a investorů znamená redefinici mezinárodního systému, ve kterém se střetávají USA, EU a Čína v boji o nerostné suroviny, lukrativní zakázky, energetické zdroje, a obecně geopolitický vliv v Africe.

Afrika disponuje 8–9 % světových rezerv ropy a představuje 11 % světové produkce ropy. Vzhledem k tomu, že produkce ropy v Africe by měla růst zhruba 6% tempem ročně, představuje africký kontinent významnou výzvu světovým mocnostem a to nejen v geopolitickém boji o africká ropná naleziště, ale i v rozvoji nových ropných technologií, neboť největší zásoby ropy lze očekávat v podmořských lokalitách Guinejského zálivu patřících Nigérii, STPO, Angole či Rovníkové Guineji.

Strategie USA

Spojené státy americké jsou již od doby studené války jedním z klíčových partnerů subsaharské Afriky, což má své příčiny geopolitické, strategické, ekonomické, ale i humanitární. V průběhu studené války byl hlavním kritériem politiky USA v Africe boj proti Sovětskému svazu, který se projevoval podporou hnutí a vlád bojujících proti oponentům pro-sovětské orientace. Angažovanost USA tak probíhala spíše sekundárně, v rámci dodávek zbraní a další vojenské techniky.

Po skončení studené války sice subsaharská Afrika ztratila svůj geopolitický význam, ale po 90. letech, znamenajících ústup světových mocností z Afriky, byl v rámci Bushovy administrativy vytvořen nový plán, počítající s větší diverzifikací zdrojů ropy. Po 11. září bylo nutné redefinovat postavení USA ve světě a lokalizovat možné hrozby. Vzhledem k tomu, že USA většinu své ropy přijímají ze zemí Blízkého východu, nově objevená naleziště ropy v afrických zemích se jevila jako vhodné odbytiště. Strategické důvody nebyly tím jediným, co zvýšilo zájem USA o subsaharskou Afriku. Nástup Číny na počátku 21. století jako nejrychleji se rozvíjející ekonomiky světa vyvolal reakce v USA, které se obávaly dominantního postavení Číny na africkém trhu.

USA musely již po ropné krizi v 70. letech pomýšlet na změnu geopolitické strategie, aby se nevystavovaly nebezpečí ropného vydírání ze strany některých blízkovýchodních zemí. Válka v Perském zálivu z let 1990–1991 může být chápána jako „ropná válka“, podobně i americká invaze do Iráku v roce 2003 bývá považována za válku o ropu (Fah 2007: 103). Současná irácká krize přispěla k ještě větší destabilizaci ropného trhu a zároveň zhoršila postavení USA v regionu.

Americká energetická politika počítá s ropou jako se základní surovinou, což vytváří značnou ekonomickou závislost na dovozu této komodity. Americké ropné společnosti jsou přítomny v Africe již od 50. let, nicméně teprve od 90. let se subsaharská Afrika stala součástí americké globální ropné strategie. Energetickou bezpečnost označila Bushova administrativa za zásadní prioritu USA v 21. století. To vyvolalo zejména v levicových kruzích pochyby, aby USA příliš neustoupily v otázce propagace demokracie a dodržování lidských práv. Národní energetický plán USA dokonce hovořil o tom, že dva ze tří barelů ropy budou do USA dovezeny ze zemí, z nichž ne všechny sdílí stejné zájmy a potřeby jako USA (Gary, Karl 2003: 14).

Ve stínu 11. září došlo k výrazné modifikaci energetických zájmů, jež zahrnovaly několik afrických zemí jako nastupující ropné mocnosti. Pro potřeby zvýšení americko-afrického partnerství byly již v 90. letech vytvořeny platformy (*Corporate Council on Africa*, *Africa Oil Policy Initiative Group*), na jejichž půdě vznikaly studie zabývající se ropným potenciálem Afriky a které zároveň zprostředkovávaly návštěvy hlav afrických států ve Washingtonu. *Corporate Council on Africa* (založen 1993) zahrnuje celou řadu dílčích pracovních skupin, jež se zabývají bilaterálními obchodními vztahy s Nigérií, Angolou, Rovníkovou Guineou a Jižní Afrikou.⁴ *Africa Oil Policy Initiative Group* (založena 2002) se zabývá formulováním kroků, které by vedly k větší energetické bezpečnosti a regionální stabilizaci zejména v oblasti Guinejského zálivu, strategického ropného regionu. Jedna z výzkumných zpráv hovoří o potřebě sociální stabilizace a privatizace v zemích amerického zájmu, technologického rozvoje a energetických úspor. Za negativní jevy provázející těžbu ropy a plynu považuje ekologickou degradaci, vysídlování obyvatel a existenci nedemokratických režimů, jimž výnosy z ropy umožňují setrvávat u moci díky vojenské a policejní podpoře.⁵

V důsledku zmíněných negativních jevů se dnes výzkumy v oblasti americké energetické bezpečnosti věnují vztahu vojenské síly a americké závislosti na zahraniční ropě. Ačkoliv se v africkém prostředí jedná o fenomén relativně nový, je znám již z oblasti Perského zálivu. Tato strategie sahá do doby Franklina D. Roosevelta, který během druhé světové války ustavil vztahy se Saúdskou Arábií na základě principu „bezpečnost za ropu“. USA tak v zájmu pragmatického partnerství cvičily a vyzbrojovaly saúdské ozbrojené síly a poskytovaly jim další nezbytnou logistickou pomoc. Za prezidentů Cartera a Reagana se volný pohyb ropy v Perském zálivu stal „životním zájmem“ USA, které deklarovaly použití síly na obranu těchto zájmů. K tomuto účelu

⁴ Corporate Council on Africa, on-line zdroj <www.africacncl.org>. [cit. 19. 4. 2009]

⁵ Africa Oil Policy Initiative Group: African Oil: A Priority for U.S. National Security and African Development, on-line text <www.iasps.org/strategic/africawhitepaper>. [cit. 19. 4. 2009]

byl ministerstvem obrany vytvořen tzv. *US Central Command* (CENTCOM), který měl dohlížet na americké vojenské a ropné zájmy v oblasti a budování základní vojenské infrastruktury (Klare, Volman 2006: 298).

CENTCOM byl inspirací pro vznik tzv. AFRICOM (*US Africa Command*), na jehož počátcích stojí strategičtí poradci prezidenta Bushe a vlivná skupina *The United States Armed Service Committee*, skládající se ze senátorů různé politické příslušnosti. V září 2007 tato skupina přijala návrh prezidenta Bushe na vytvoření AFRICOMu s tím, že do čela této mise by byl zvolen generál William E. Ward, tehdejší zástupce velitele EUROCOMu. Již během roku 2007 byla myšlenka vzniku AFRICOMu přijata spíše chladně, až skepticky, zejména ze strany afrických vůdců, jichž se bezprostředně týkala. Afričtí komentátoři se obecně domnívali, že hlavním důvodem vzniku této mise je neutěšená situace v jižní Nigérii (McCaskie 2008: 313-314), kde jsou ropné zájmy (nejen) USA ohrožovány konflikty v deltě řeky Nigeru. Nigérie se tak ukázala jako nespolehlivý partner, což přimělo americké *policy-makers* ke změně orientace na (a) zvýšenou vojenskou přítomnost v Guinejském zálivu a (b) nové partnery, kteří jsou někdy označováni jako „nový záliv“. Sem patří jednak země s významným ropným potenciálem (Angola), stejně jako země, u kterých se očekává produkce ropy v nejbližších letech (byť pouze v omezeném množství), které se ale vyznačují větší sociální a politickou stabilitou (Ghana).

Vznik AFRICOMu navazuje na obecné americké úsilí o větší bezpečnost v subsaharské Africe v souvislosti s hrozbou mezinárodního terorismu, pašování zbraní, pirátství a dalších negativních jevů současnosti. Mnoho afrických zemí se účastní amerického Mezinárodního vojenského vzdělávacího a výcvikového programu (IMET), jehož prostřednictvím poskytuje americké ministerstvo obrany *know-how* v oblasti bojových a technických dovedností. Tabulka č. 4 ukazuje vynaložené prostředky poskytnuté vybraným africkým zemím v letech 2005 až 2008.

Tabulka č. 4. IMET; vynaložené prostředky v tisících USD.

Země	Fiskální rok 2005	Fiskální rok 2006	Fiskální rok 2007	Fiskální rok 2008 (odhad)
Angola	313	486	400	500
Benin	-	145	150	150
Čad	470	342	295	100
DR Kongo	196	306	220	500
Gabon	292	231	245	200
Ghana	648	645	640	600
Jižní Afrika	-	-	45	900
Kamerun	236	231	295	295
Nigérie	-	792	590	800
Republika Kongo	163	155	105	100
Rovníková Guinea	-	-	45	45
Sv. Tomáš	194	289	200	200
Súdán	-	-	100	100

Zdroj: U.S. Department of State, on-line zdroj <www.state.gov/t/pm/ppa/sat/c14562.htm>.

Právě Ghana a Angola, které jsem označil za hlavní země „nového zálivu“, jsou dnes předmětem řady studií a zpráv realizovaných pro účely americké zahraniční politiky. Ve snaze o diverzifikaci ropného importu se USA věnovaly po 11. září novým možnostem těžby a produkce ropy v zemích s nižším ropným potenciálem, než jsou země Blízkého východu nebo Nigérie. Zatímco Angola v současnosti předstihla Nigérii v produkci ropy, menší země Guinejského zálivu jako Benin nebo Ghana se teprve stávají předmětem explorací. Menší americké ropné společnosti jako *Kosmos Energy* nebo *Anadarko* či *Tullow Oil* (se sídlem v Londýně) prozkoumávají pobřeží Ghany. Zásoby ropy na mořském dně v hloubce více než tři a půl kilometru nelze s určitostí odhadnout, o čemž svědčí i často se měnící data amerických společností, pohybující se v rozmezí od 250 do 800 milionů barelů. S ohledem na objevování dalších a dalších nalezišť se však lze domnívat, že údaje o zásobách ropy na mořském dně u ghanského pobřeží spíše porostou (McCaskie 2008: 321).

První zemí, která nabídla svou půdu pro základnu mise AFRICOM, byla Libérie, ale američtí pozorovatelé se obávali nestabilní situace v zemi, a proto diplomaté USA zahájili rozhovory se zástupci dalších šesti zemí, přičemž právě zmiňovaná Ghana se jevila jako bezpečný a ideální přístav pro vojenskou základnu AFRICOM. Vzhledem ke svému demokratickému režimu a minimálnímu nebezpečí občanských nepokojů se Ghana značně odlišuje od většiny ostatních zemí Guinejského zálivu, které USA zahrnují do sféry svého strategického energetického zájmu. Zatímco v ostatních zemích vládou buď režimy značně autoritativní (Gabon, Rovníková Guinea, Republika Kongo), nebo je jejich vývoj provázen sociálními tensemi (Nigérie), Ghana opustila svoji marxistickou orientaci již v 80. letech a prezidentské a parlamentní volby se zde vyznačují značnou mírou transparentnosti a spravedlnosti. V blízké budoucnosti tak může americko-ghanské partnerství hrát důležitou roli nejen v oblasti zachování americké

energetické bezpečnosti, ale také jako modelový příklad pro některé další země Guinejského zálivu, které usilují o dobré vztahy s USA.

Zatímco Ghana nepatří mezi země s největšími čínskými investicemi, případ Angoly je zcela opačný. Čína je dnes nejvýznamnějším ekonomickým partnerem Angoly, což ve svém důsledku znamená určitou nezávislost Angoly na doporučeních mezinárodních finančních institucí (Světová banka, Mezinárodní měnový fond). Zájmy USA v tomto ohledu překračují pouhou obchodní snahu o přístup k nerostným surovinám. Americká administrativa si uvědomuje důležitost stability v Angole pro rozvoj míru a eliminace humanitárních krizí v celém regionu, zejména s ohledem na blízkost konflikty zasažené Demokratické republiky Kongo. I proto je z pohledu USA nezbytné trvat na širším zapojení mezinárodních aktérů do hry o stabilizaci angolské společnosti a ekonomiky. Takový přístup vyžaduje komunikaci s čínskými partnery, jakož i s orgány Africké unie (AU) a nevládními organizacemi. Ze zmíněných důvodů si americké ministerstvo zahraničí nechalo vypracovat studii o strategickém postavení Angoly v zahraniční politice USA, která potvrzuje výsadní postavení Angoly jako nastupující ropné velmoci v subsaharské Africe (Mai, Wisner 2007).

Americký plán na oživení afrických ekonomik a diverzifikaci ekonomického sektoru v afrických zemích nazvaný *African Growth and Opportunity Act* (AGOA) byl zamýšlen mj. také jako podpora ropných investic do rozvoje infrastruktury jako nezbytného předpokladu ekonomického rozvoje (Wihbey, Schulz 2002). Doporučení americké administrativy americkým ropným společnostem zní investovat do rozvoje lidského kapitálu v Africe, a přispívat tím k rozvoji kvalifikovaných a schopných jedinců v sektorech souvisejících s těžbou ropy. USA tak přebírají určitou spoluzodpovědnost za rozvoj afrických ekonomik a diverzifikaci hospodářství v zemích působnosti. Zároveň však američtí pozorovatelé upozorňují, že ropné společnosti nemohou ovlivnit, na jaké půdě se ropa nachází. Společným úsilím všech zainteresovaných aktérů však má být tlak na africké režimy k iniciaci demokratizačních procesů (Wihbey, Schulz 2002: 6).

Nástup Číny

Subsaharská Afrika a Čína jsou v posledních letech spojením, jež nejvíce zaměstnává západní analytiky a badatele buď z hlediska ohromného vzestupu čínské ekonomiky a s tím související zvyšující se potřebou hledání nových odbytišť a nových zdrojů, nebo jako fenomén ohrožující dosavadní dominantní postavení Evropy a USA v těchto zemích. Čína tak, hnána vlastními rozvojovými a ekonomickými potřebami, dosahuje role mezinárodního aktéra, se kterým je nutné počítat v rámci strategických úvah v regionu subsaharské Afriky. Řada zemí

afrického kontinentu uzavřela s Čínou vzájemné smlouvy, které z Číny činí nejvýznamnějšího obchodního partnera (např. Angola). Obliba Číny v Africe, respektive u afrických vlád, má i své historické a kulturní důvody. Čína též jako Afrika patří mezi rozvíjející se regiony potýkající se s enormními sociálními tensemi a nevyrovnaným regionálním rozvojem. Zároveň byla po dlouhá desetiletí Čína považována za vedoucího představitele hnutí nezúčastněných (Tarrosy 2008). Postavení Číny v Africe nelze ovšem přeceňovat, čínské ropné společnosti působí zároveň v Africe, Střední Asii, Jižní Americe i na Blízkém východě, což jen potvrzuje usilovnou snahu Pekingu o diverzifikaci zdrojů ropy z důvodů energetické bezpečnosti, tedy strategie, již sledují všichni zainteresovaní aktéři. Čínské politické elity spoléhají na úzké obchodní vztahy se zeměmi rozvojového světa právě z důvodů zajištění energetické bezpečnosti a s ohledem na posílení mezinárodního postavení Číny v globálním světě, jež je poznamenáno vnímáním Číny jako nespolehlivého partnera narušujícího dosavadní diplomatickou a politickou hegemonii Západu. Termín „čínská hrozba“ se stal mezi americkými a evropskými diplomaty běžně užívaným označením čínských ambic stát se uznávaným aktérem mezinárodního systému.

Zatímco evropské země a USA kladou důraz na problematiku lidských práv a demokratizaci, kterou podmiňují svoji pomoc africkým zemím, Čína zakládá své partnerství na ryze obchodních smlouvách s vidinou vzájemně výhodného zisku, ať již v podobě rozvoje infrastruktury na straně Afriky či získání nerostných surovin na straně Číny (Vines 2006; Berger 2006). S ohledem na vlastní ekonomické potřeby při zachování vysokého růstu HDP je čínská globální agenda určována třemi faktory: (1) přístupem ke klíčovým surovinám; (2) přístupem na trh – čínský vstup do WTO byl motivován potřebou expandovat na trhy EU, do Japonska, Severní Ameriky aj.; (3) důležitější rolí v mezinárodní politice – čínská snaha o pozici klíčového globálního aktéra je zaměřena především na získání podpory z afrických zemí na základě hlavních multilaterálních fór (le Pere, Shelton 2007: 112-113).

Ropné společnosti stojí v první linii pokusu čínské vlády vytvořit společnosti, které by byly globálně konkurenceschopné. Ropa a ropné zásoby v Africe jsou pro ekonomický rozvoj Číny více než důležité, o čemž svědčí i fakt, že dovoz ropy z Angoly již předčil dovoz ze Saúdské Arábie. Přesto stále nejsou čínské firmy z hlediska technologií schopné zcela konkurovat největším západním firmám (*Shell, Elf, Total, British Petrol, Chevron Texaco, Exxon Mobil*), které v Africe působí již od 50. let. Čínské ropné koncerny – Čínská národní ropná společnost (CNPC), *Sinopec* a Čínská národní pobřežní ropná korporace (CNOOC) –, které byly založeny v 80. letech a restrukturalizovány v 90. letech, působí od počátku 21. století jako významní ropní aktéři na africkém trhu. Ačkoliv jsou čínské firmy západními médii často vyobrazovány jako

bezohledné společnosti, v soutěži o těžbu ropy se ničím neliší od svých západních konkurentů (Alden, Large, Soares de Oliveira 2008). Potřeba Číny získat více energií na svůj vlastní rozvoj se neustále zvyšuje již od roku 1993, kdy se stala zemí dovážející ropy, zatímco do té doby ji vyvážela. Rapidní nárůst spotřeby ropy lze sledovat přinejmenším od roku 2004, kdy se Čína stala druhým největším importérem ropy hned za USA. Rostoucí hlad po energiích nesouvisí pouze s rozvíjející se čínskou ekonomikou, ale i se stále bohatší čínskou společností, která spotřebovává čím dál více energie s rostoucím množstvím domácích spotřebičů či automobilů. V této souvislosti je odhadováno, že Čína mezi lety 2001 a 2025 zvýší spotřebu ropy o 156 %. Kromě ropy Čína dováží z Afriky další cenné suroviny a podíl Afriky na čínském dovozu nerostných surovin činí celkem 28 % (van de Looy 2006; Vines 2006).

Vstup čínských společností na ropný trh v Guinejském zálivu přinesl změnu v dosavadním rozložení sil v oblasti, daleko významnějším je však jejich působení v Súdánu, zemi, která svou nestabilitou a mezinárodní izolací přiměla některé západní firmy stáhnout se či snížit své aktivity. Čínské ropné záměry v Súdánu i v jiných oblastech Afriky jsou provázány smlouvami rozvíjejícími čínské investice do místní infrastruktury a dalších sektorů průmyslu, kde se západní firmy příliš neangažují (Soares de Oliveira 2008). Africké státy tuto čínskou roli vnímají jako snahu o podporu ze strany země, která byla až donedávna podrozvinutou ekonomikou a která díky ohromnému růstu usiluje o export svého ekonomického *know-how*. Ve skutečnosti Čína následuje politiku USA usilující o co největší diverzifikaci zdrojů a dosažení energetické bezpečnosti. Energetická bezpečnost se dokonce ukazuje být významnějším principem čínské zahraniční politiky než tradiční „princip číslo jedna“, kterým jsou diplomatické vztahy s Tchajwanem. V poslední době bylo možné sledovat proměnu vztahů mezi některými africkými zeměmi a Tchajwanem v souvislosti se vzestupem čínského ekonomického vlivu v Africe. Tento princip (ne)uznání Tchajwanu však byl zcela opominut v případě Čadu, kde se čínské firmy podílely na těžbě ropy i výstavbě ropovodu do Kamerunu (van de Looy 2006).

Tento a jiné případy vedou některé pozorovatele k úvaze, že více než diplomatické vztahy a úsilí o rozvoj ekonomik afrických zemí usiluje Čína o získání a diverzifikaci zdrojů za každou cenu bez ohledu na místní politické a socio-ekonomické podmínky (Vines 2006). Již zmiňovaný příklad Súdánu či čínská angažovanost v deltě řeky Nigeru nebo působení firmy *Sinopec* dávají těmto názorům za pravdu, byť opomíjejí podobné působení evropských firem v jiných zemích či oblastech. Naopak jiní autoři zdůrazňují, že čínská ropná politika v Africe se vyznačuje měnící se strategií, jež vede čínské elity k diskuzím o sociální odpovědnosti (Alden, Large, Soares de Oliveira 2008). Přesto zde existuje jeden významný rozdíl mezi počínáním čínských a západních

rovných společností. Zatímco západní ropné společnosti mohou čelit ve svých zemích kritice ze strany například ekologických aktivistů nebo obecně občanské společnosti, v Číně tato kritika takřka neexistuje. Hlavními pozorovateli čínských ropných zájmů v Africe jsou tak často lidskoprávní či humanitární organizace jako *Human Rights Watch* nebo *Transparency International*.

Zcela odlišný obrázek vytváří čínské ropné společnosti mezi západními ropnými kruhy, neboť některé ze západních firem jsou strategickými investory tří čínských ropných firem. Kritika Západu vůči čínské ropné „invazi“ do Afriky tak představuje spíše mediální a diplomatický krok, než varování před reálným „nebezpečím“ ze strany Číny (Berger 2006; Alden, Large, Soares de Oliveira 2008). Objevují se dokonce analýzy hodnotící vzestup lidskoprávní agendy Číny v souvislosti s těžbou ropy a obecnou přítomností Číny v subsaharské Africe. Čína proti kritice Západu argumentuje tím, že je to teprve nedávno, kdy byla lidská práva garantována v západních zemích, USA nevyjímaje. Vzhledem k opožděnému ekonomickému rozvoji v post-maovské době ještě plně nedozrál čas na plné uplatňování lidskoprávní agendy v Číně, zvláště když západní země přistoupily k obecnému uplatňování lidských práv až v období relativní ekonomické stabilizace (Breslin, Taylor 2008).

Z hlediska mezinárodní i mediální pozornosti patří čínská přítomnost v Súdánu k těm nejsledovanějším a zároveň nejobávanějším. Zatímco v 90. letech ropný průmysl vzhledem k americkému tlaku stagnoval, čínská společnost CNPC vstoupila razantně na súdánský trh a zakoupila 40 % súdánského ropného konsorcia *Greater Nile Petroleum Operating Company*. Od té doby se Čína ekonomicky angažuje v Súdánu celkem ve 14 projektech v hodnotě 8 miliard USD.⁶ Pro súdánský režim je tak Čína nejvýznamnějším zahraničním investorem. V kombinaci s rostoucím vlivem Číny jako důležitého globálního aktéra a s vetem, kterým coby stálý člen Rady bezpečnosti disponuje, je čínská podpora pro Súdán životně důležitá.

Evropa a Rusko

Evropské země v čele s Francií si uchovaly v subsaharské Africe výrazný vliv na chod politických a ekonomických událostí a dějů. Z hlediska ropy a dominantního postavení evropských společností se jeví právě Francie jednoznačně jako stěžejní aktér. Skrze společnost *Elf* a jiné ekonomické lobby si Francie uchovává významný vliv v zemích s vládou silné osobnosti či rodinného kruhu, jako je například Gabon nebo Republika Kongo. Stabilita jednotlivých zemí je hlavním cílem francouzské strategie, a také proto Francouzi vojensky i politicky podporují režimy, jež v žádném případě nelze označit za demokratické (Čad, Kongo, Gabon), ale které

⁶ Viz International Crisis Group: *China's Thirst for Oil*, Asia Report No. 153, 9 June 2008, pp. 23-24.

představují významný ekonomický potenciál, a tím dosahují i strategického významu. Tato forma neokolonialismu, jak ji nazývají někteří autoři (např. Yates 2006), tvoří páteř francouzské angažovanosti v subsaharské Africe již od vzniku nezávislých států. Zatímco ropa byla Francouzi v Africe objevena již v 50. letech, firma *Elf* získala zásadní koncese na těžbu ropy až v době existence nezávislých států v 60. letech. Francouzský vojenský neokolonialismus umožnil francouzským jednotkám chránit výstavbu ropných zařízení na půdě afrických států za souhlasu tamních vlád. Francouzský neokolonialismus je tak mnohými vysvětlován jako příčina dominance společnosti *Elf* ve frankofonní Africe. Zde je vidět rozdíl mezi politikou Francie a Velké Británie, který pramení již z různé povahy koloniální správy, francouzské přímé a britské nepřímé vlády. Zatímco Francouzi důsledně hájí svoji „africkou politiku“, britská zahraniční politika ve vztahu k bývalým koloniím neobsahuje specifickou „africkou“ politiku, ale politiku Commonwealthu (Yates 2006).

V souvislosti s novými výzvami post-bipolárního světa bylo zapotřebí vytvořit novou strategii, již by se EU prezentovala na mezinárodním poli. Idea tzv. *soft power* (měkká mocnost) vznikla jako reakce na převládající vojensko-politickou velmocenskou pozici USA a nastupující ekonomickou akceleraci Číny v oblastech dřívější evropské dominance. Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU určovala základní sféru zahraničně-politického zájmu evropských zemí, akcentujících lidskou bezpečnost a rozvoj dobrého vládnutí jako způsobu eliminace bezpečnostních rizik v rozpadlých státech či státech, jimž bezprostředně hrozí rozpad.

Ačkoliv Rusko vlastní rozsáhlé ropné zdroje, jeho ekonomická angažovanost v Africe neustále roste. Po určitém ústupu z Afriky během vlády Borise Jelcina zažívá Moskva od nástupu Vladimíra Putina návrat do kdysi dominantní sféry vlivu. Právě s příchodem Vladimíra Putina iniciovalo Rusko svůj návrat do Afriky, když roku 2000 prezident Putin představil *Zahraničněpolitický koncept Ruské federace*, ve kterém se Rusko zavázalo „rozšířit vztahy s africkými státy a rozvinout politický dialog s Organizací africké jednoty a subregionálními organizacemi a využívat jejich schopnosti pro vstup Ruska do multilaterálních ekonomických projektů na kontinentu“ (Pham 2008). Hned roku 2001 přijal Putin v Kremlu zástupce několika afrických zemí, prezidenta Alžírsko Abdelazíze Boutefliky, Omara Bonga z Gabonu, Lansana Contého z Guineje, Husního Mubaraka z Egypta, Olesguna Obasanja z Nigérie či etiopského premiéra Melese Zenawiho. Zintenzivnění vztahů Ruska a Afriky lze dokumentovat i na diplomatickém zastoupení: v Africe operuje 39 ambasád a stejný počet ambasád afrických zemí existuje v Moskvě. Několik návštěv vysoce postavených politiků Ruska na počátku tisíciletí přineslo rozhodující posun v oblasti vzájemné spolupráce, která se orientuje na exploraci a produkci ropy

a plynu, konstrukci elektráren, modernizaci nejrůznějších podniků postavených v dobách Sovětského svazu (zejména v Etiopii) (Shubin 2004: 104-105). Nutno dodat, že současná Ruská federace zdědila velké množství smluv o ekonomické spolupráci ještě z dob Sovětského svazu, ačkoliv mnohé z nich nebyly dodržovány po „vyprázdněných“ 90. letech. Je však zřejmé, že nástup Ruska v subsaharské Africe souvisí s obecnými globálními trendy, jež přiměly např. Čínu více se zaměřit na získávání surovin z Afriky výměnou za obrovské investice do rozvoje infrastruktury a průmyslu.

Specifickou součástí ruského zájmu v Africe je obchod se zbraněmi. Někdejší vliv Sovětského svazu na povahu ozbrojených konfliktů je zcela nezpochybnitelný, necháme-li hovořit statistické údaje, které uvádí, že 90 % veškerých zbraní v Angole, Alžírsku a Etiopii, tedy zemích zasažených vleklými konflikty, pochází z bývalého Sovětského svazu (Shubin 2004: 108). Ruský zbrojní průmysl však zažil v 90. letech krizi, která se odrazila i na vývozu zbraní do Afriky. To bylo způsobeno několika faktory: (1) některé podniky z dob SSSR se nacházely na území Běloruska nebo Ukrajiny; (2) evropská (ale i ruská) média odstartovala kampaň proti vývozu zbraní do „problematických“ zemí, když jej označovala za nemorální. Bylo tedy zapotřebí, zvláště po nástupu Vladimíra Putina do úřadu prezidenta, více diverzifikovat obchodní bilanci s africkými zeměmi, což prokázalo několik zahraničních návštěv.

Putinova cesta do Maroka a Jižní Afriky v září 2006 měla jednoznačný ekonomický charakter, neboť prezidenta doprovázelo více než sto ruských podnikatelů. Řada jihoafrických firem má v Rusku značné investice a naopak ruská firma *Renova Group* vlastní 49 % společnosti *United Manganese of Kalahari*. Dalším významným ruským investorem je firma *Norilsk Nickel* produkující nikl, kobalt, platinu, měď a zlato.

Ze zde diskutovaných světových mocností je Rusko jistou „anomálií“, neboť nejintenzivnější ekonomické vazby má orientované směrem do severní Afriky. Nejvýznamnějším obchodním partnerem Ruska v Africe je Maroko. Roční bilaterální bilance překračuje 1,5 miliardy USD. Rusko se zde angažuje zejména v těžbě fosfátů, protože Maroko je třetím největším producentem této suroviny na světě (po USA a Číně). Rusko má své zájmy i v sousedním Alžírsku, které za odpuštění dlouhodobého dluhu ve výši 4,7 miliardy USD umožnilo Rusku přednostně prodávat Alžíru bojová letadla, ponorky a válečné lodě. Ruské zájmy v Africe znepokojují zejména západoevropské země kvůli tomu, aby nezůstaly zcela závislé na ruské ropě a plynu. Ruská společnost *Gazprom*, zajišťující čtvrtinu evropského plynu, se dohodla s alžírskou

společností *Sonatrach* na monitorování a komercializaci přírodních zdrojů v Alžírsku. *Sonatrach* je navíc třetím největším dodavatelem plynu do Evropské unie, hned po Rusku a Norsku.⁷

Vliv těžby ropy na zahraniční politiku USA, Číny a EU

Jak je z předchozího výkladu zřejmé, těžba ropy má jednoznačné geopolitické souvislosti, projevující se v každodenní politické agendě nejvýznamnějších světových aktérů. USA již po ropné krizi v roce 1973 přijaly důležité rozhodnutí diverzifikovat zdroje ropy, aby se zamezilo zvyšující se závislosti na ropě z Blízkého východu, a snížilo se tak riziko „ropného vydírání“. Politika bývalých evropských mocností v čele s Francií po desítky let sledovala ochranu evropských ekonomických a geopolitických zájmů zahrnujících privilegovaný přístup k těžbě strategických a ekonomicky výnosných surovin (kromě ropy též diamanty, zlato, mangan aj.).

Již zmiňovaná „čínská hrozba“ spočívá v absenci ucelené zahraniční politiky Peking, jež by přesahovala pouhé ekonomické zájmy. Namísto dlouhotrvajících rozvojových aktivit, které by umožnily zemím subsaharské Afriky více stabilizovat svoji domácí ekonomickou a politickou scénu, je Čína hnána svými vlastními rozvojovými plány a energetickými potřebami k (ze západního hlediska) hodnotově vyprázdňené politice bez kulturního poselství navazujícího na dlouhodobou čínskou politiku nevměšování se do vnitřních událostí cizích zemí. Ekonomický rozvoj Číny daleko předstihuje rozvoj politického a sociálního sektoru a dalekosáhlé sociální problémy (rozdíl mezi rozvinutými městskými centry a zaostalým venkovem) znemožňují Číně aspirovat na pozici skutečné globální velmoci, jakkoliv by ji k tomu její ekonomická přítomnost na všech kontinentech mohla předurčovat (Alden 2007; Berger 2006; Vines 2006).

Kritika Západu nicméně není zcela oprávněná, neboť například zájmy Francie jsou dlouhodobě nadřazovány nad zájmy rozvoje afrických ekonomik, za což Francie i další evropské země sklízejí v Pekingu a zejména na africké půdě značnou kritiku, obviňující Evropu z pokrytectví a neo-imperialismu, jehož hlavním nástrojem jsou Světová banka a Mezinárodní měnový fond jakožto základní stavební kameny globálního systému (Kumsa 2007). Mohutné čínské investice do afrického ropného sektoru i dalších oblastí ekonomiky v posledním desetiletí měly značný vliv na redefinici americké a evropské zahraniční politiky. Zatímco západní země díky své ekonomické dominanci po druhé světové válce mohly vyvíjet na africké státy tlak, který by směřoval k demokratizaci, dodržování lidských práv a rozvoji občanské společnosti, čínský přínos mezinárodnímu systému zatím zůstává na počátku a vyvolává řadu otázek

---

⁷ Pfeiffer, T. (2008): Russia's Deal-Making in Africa Raises Alarms in Europe, The New York Times, 3. 9. 2008, online text <www.iht.com/articles/2008/09/03/business/ruble.php>. [cit. 19. 4. 2009]

a rozporuplných reakcí. Jsou to právě mezinárodní humanitární a neziskové organizace, které nahlízejí na čínské působení v Africe s obavami.

Posuzování čínského působení při ekonomickém rozvoji Afriky je přinejmenším komplikované a často se neobejde bez kontroverzních soudů. Kritici Pekingu běžně hovoří o čínských investicích jako o překážce rozvoje společnosti a ekonomiky v afrických zemích z důvodu podpory kriminálních ekonomických aktivit, do nichž jsou zapojeny vládnoucí vrstvy, které se díky čínským půjčkám a investicím nemusí podřizovat doporučením a návrhům mezinárodních finančních institucí (např. Angola). Akcentují neschopnost Číny jasně formulovat své mezinárodně-politické zájmy a strategie (kromě ekonomické oblasti), což přispívá k tomu, že Čína stále není brána za relevantního mezinárodního aktéra (Alden 2007; Berger 2006). Jiní pozorovatelé se naopak domnívají, že čínská politika vůči Africe je jasně formulovanou a propracovanou strategií, kterou rozhodně nelze označovat termíny jako „dobrodružství“ či ji jakkoliv kriminalizovat. Toto tvrzení lze doložit řadou lokálních investičních projektů, které je Čína, mnohdy jako jediný zahraniční investor, schopna realizovat bez ohledu na obtížnost a vyšší nákladů (Tarrosy 2009).

Ani USA se však neobejdou bez kritiky. Bushova administrativa ve svém úsilí o zvýšení energetické bezpečnosti vědomě podporuje některé nedemokratické režimy patřící k nejhorším na světě (např. Rovníková Guinea), zatímco v oblastech mimo svůj bezprostřední ekonomický zájem akcentuje lidskoprávní aspekty a uplatňuje politiku ekonomického embarga. Zde se nabízí paralela americké podpory Saúdské Arábie a invaze do Iráku jako aktů, jež vytvářejí rozporuplné emoce a reakce po celém světě a jež přispívají v zemích tzv. Jihu k posilování nedůvěry vůči Západu. Americkou invazi do Iráku odsoudila řada afrických zemí v čele s Jižní Afrikou, dlouhodobě nejvýznamnějším ekonomickým partnerem USA.

Ačkoliv je čínská angažovanost podrobována v USA i Evropě určité kritice, je v evropském, americkém i čínském zájmu usilovat o definování společných strategií a sfér vlivu. I přes rozdílné, či v případě Číny spíše absentující, globální strategie bude v blízké budoucnosti nutné nalézt společný konsenzus. Složitě případy typu genocidy v Dárfúru ukazují, že jejich nalezení může být komplikované, v zájmu zachování mezinárodní bezpečnosti a eliminace negativních dopadů podobných konfliktů nicméně nezbytné. Nezbytné se jeví i ve vztahu k africkým zemím, které v mnoha případech potřebují mezinárodní asistenci při rozvoji liberalizace trhu, privatizace a vytvoření spolehlivých tržních mechanismů, jež by nahradily vysoce centralizovanou a státem kontrolovanou ekonomiku, kterou se většina afrických zemí vyznačovala v době studené války a na počátku 90. let (Mkandawire 2005). Některé státy

vyznačující se silnou centralizací (Rovníková Guinea) či neúspěšným demokratizačním procesem (Etiopie) dnes využívají čínské přítomnosti ke zmírnění tlaku Západu na demokratické a decentralizační reformy, čímž se odvracejí od dosavadní podpory některých významných donorů (např. skandinávských zemí).

Případ Dárfúru ukázal, že posilování bezpečnosti v Africe znamená zajištění energetické a ekonomické bezpečnosti pro USA, EU i Čínu. Společný zájem všech mezinárodních aktérů by tak měl směřovat ke vzájemnému dialogu ve snaze vytvořit podmínky pro zvýšení vnitřní bezpečnosti v jednotlivých afrických zemích. Tím mám na mysli především podporu rozvoje občanské společnosti, přičemž pojem občanská společnost si vzhledem k různým historickým, kulturním a etnickým souvislostem nelze vykládat evropským způsobem; dále se jedná o podporu rozvoje pluralitních politických systémů, jež by omezily (nejlépe zcela eliminovaly) nepotismus a klientelismus, podporu tržního prostředí a s tím souvisejícího vstupu afrického zboží na evropský či obecně celosvětový trh. Politická a ekonomická stabilizace afrických zemí povede ke zvýšení ekonomické, a tedy i energetické bezpečnosti, o niž usilují USA, EU i Čína.

Obavy USA a EU z čínské intervence do rozvoje afrických zemí mírní někteří pozorovatelé, zdůrazňující společné cíle, jež se opírají o energetickou bezpečnost a stabilitu. Snahy o vytvoření nových konceptů kooperace mezi USA a Čínou však narážejí na soutěživost mezi Pekingem a Washingtonem v oblasti vojenské podpory místních elit ve vybraných afrických zemích. Součástí amerických programů podpory jsou dlouhodobé investice do vojenského vybavení místních vlád výměnou za zabezpečení ekonomických zájmů USA. O totéž se snaží Čína, ačkoliv skromnějším způsobem.

Ačkoliv nejsou americké ani čínské vojenské programy v Africe nikterak zásadní, mají přesto významný vliv na politický a ekonomický vývoj v daných zemích. Podporují u moci režimy, spoléhající se na rozvoj založený na ropě, místo aby budovaly širší ekonomické rozvojové strategie. Vojenská podpora USA a Číny často zintenzivňuje místní konflikty o ropné výnosy, zvláště když si vládnoucí režim tyto výnosy monopolizuje. Budováním úzkých vztahů Číny a USA s nestabilními režimy vyvolávají obě země anti-americké a anti-čínské emoce a sekundárně vyvolávají vznik salafistických a jiných islámských skupin a organizací. Americká a čínská vojenská angažovanost může v budoucnu vést k přímé vojenské intervenci na podporu spřátelených režimů a na ochranu ropných zařízení (Klare, Volman 2006: 306-307).

Závěr

Ropné zásoby na africkém kontinentu se v posledním desetiletí staly ostře sledovaným fenoménem, přispívajícím k měnícímu se postavení subsaharské Afriky v globální ekonomice a měnícímu se globálnímu řádu v době po rozpadu bipolárního světa.

Vliv těžby ropy a činnost ropných společností se staly v poslední době tématem celé řady studií (Ngodi 2008; Kounou 2006), jejichž cílem bylo poukázat na nebezpečný trend v rámci mezinárodní politiky a ekonomiky, kdy jsou posilovány některé africké nedemokratické režimy, kterým ropný kapitál a zahraniční podpora dává do rukou obrovskou moc, zatímco rozvoj daných zemí zůstává daleko za očekáváním z důvodů rozsáhlé korupce, špatného vládnutí, podrozvinuté infrastruktury a regionální marginalizace, mající často etnický charakter. Někteří autoři se domnívají, že konflikty, které buď v nedávné minulosti proběhly, nebo v brzké budoucnosti proběhnou, mohou mít významně „ropný“ původ, jako tomu bylo v 90. letech v Republice Kongo (Ngodi 2008: 132-133). Jak ukazují některé komparativní studie, ropné země subsaharské Afriky velmi často investují do zdravotnictví či školství daleko méně než země, které ropu netěží (Kounou 2006: 114).

Jak jsme si v předchozí analýze ukázali, rozvoj ropného průmyslu v Africe můžeme rozdělit do dvou základních etap s ohledem na geopolitický kontext a vnitropolitické události v afrických zemích. První etapa trvala do konce 90. let a byla charakterizována značně necitlivou těžbou ropy, jež probíhala za mnohdy pohnutých událostí, které přispívaly k šíření názorů obviňujících západní společnosti z neo-kolonialismu. Druhá etapa, trvající od počátku 21. století, byla poznamenána dvěma událostmi, 11. zářím a mohutným globálním vzestupem Číny. Zatímco 11. září přimělo USA i jiné země k přehodnocení dosavadní ropné politiky směrem ke zvýšení importu ropy z Afriky, čínská angažovanost v Africe začala vzbuzovat na Západě obavy z možných negativních důsledků absentující čínské „africké politiky“. Neblahé události z některých lokalit Súdánu a Guinejského zálivu však do budoucna naznačují možnost vzájemné spolupráce mezi hlavními mocnostmi – USA, EU a Čínou – v otázkách demokratizace a socio-ekonomické stabilizace afrických států. Tento společný postup by se tak neměl orientovat pouze na zabezpečení námořních tras a ropovodů, ale měl by umožnit jednotlivým vládám a dalším subjektům aktivně se účastnit procesu socio-ekonomického rozvoje zainteresovaných regionů. Vzhledem ke strategické důležitosti těžby ropy a zájmům ropných koncernů však toto nejspíše zůstane jen zbožným přáním bojovníků za lidská práva a politických aktivistů.

Literatura

- Alden, C. – Large, D. – Soares de Oliveira, R. (2008): *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace*, London, Columbia University Press.
- Alden, C. (2007): *China in Africa*, London and New York, Zed Books.
- APPA Bulletin: Preparation of the 26th Meeting of Council of Ministers of APPA, Brazzaville, No. 12 December 2008.
- Berger, B. (2006): China's Engagement in Africa: Can the EU Sit Back?, *South African Journal of International Affairs*, Vol. XIII, No. 1, pp. 115-127.
- Breslin, S. – Taylor, I. (2008): Explaining the Rise of 'Human Rights' in Analyses of Sino-African Relations, *Review of African Political Economy*, Vol. XXXV, No. 115, pp. 59-71.
- Copson, R. W. (2007): *The United States in Africa: Bush Policy and Beyond*, London and New York, Zed Books.
- Corkin, L. (2008): All's Fair in Loans and War. The Development of China-Angola Relations, in: K. Ampiah – S. Naidu (eds): *Crouching Tiger, Hidden Dragon? Africa and China*, Cape Town, University of Kwa-Zulu Natal Press, pp. 108-123.
- Fah, G. L. T. (2007): The War on Terror, the Chad-Cameroon Pipeline, and the New Identity of the Lake Chad Basin, *Journal of Contemporary African Studies*, Vol. XXV, No. 1, pp. 101-117.
- Gary, I. – Karl, T. L. (2003): *Bottom of the Barrel: Africa's Oil Boom and the Poor*, London & Washington, Catholic Relief Services.
- Johnson, D. – Kayser, C. (2005): Democratic Republic of Congo: Shadow Economies in the Heart of Darkness, in: M. Basedau – A. Mehler (eds): *Resource Politics in Sub-Saharan Africa*, Hamburg, Institute of African Affairs, pp. 145-172.
- Klare, M. – Volman, D. (2006): America, China and the Scramble for Africa's Oil, *Review of African Political Economy*, Vol. XXXIII, No. 108, pp. 297-309.
- Kounou, M. (2006): *Pétrole et Pauvreté au Sud du Sahara. Analyse des fondements de l'économie politique du pétrole dans le golfe de Guinée*, Yaoundé, Éditions CLÉ.
- Kumsa, A. (2007): Globalizace a uspořádání globálního systému, in: J. Tomeš – D. Festa – J. Novotný (eds): *Konflikt světů a svět konfliktů*, Praha, Nakladatelství P3K, s. 24-45.
- Le Pere, G. – Shelton, G. (2007): *China, Africa and South Africa: South-South Co-operation in a Global Era*, Midraud, Institute for Global Dialogue.
- Lecocq, B. – Schrijver, P. (2007): The War on Terror in a Haze of Dust: Potholes and Pitfalls on the Saharan Front, *Journal of Contemporary African Studies*, Vol. XXV, No. 1, pp. 141-164.
- LePere, G. (2008): The Geo-Strategic Dimensions of the Sino-African Relationship, in: K. Ampiah – S. Naidu (eds): *Crouching Tiger, Hidden Dragon? Africa and China*, Cape Town, University of Kwa-Zulu Natal Press, pp. 20-39.
- Mai, V. A. – Wisner, F. G. (2007): *Toward an Angola-Strategy: Prioritizing U.S.-Angola Relations: Report of an Independent Commission Sponsored by the Centre for Preventive Action*, Washington, Council on Foreign Relations.
- Mbachu, D. (2006): Nigerian Resources: Changing the Playing Field, *South African Journal of International Affairs*, Vol. XIII, No. 1, pp. 77-82.
- McCaskie, T. C. (2008): The United States, Ghana and Oil: Global and Local Perspectives, *African Affairs*, Vol. CVII, No. 428, pp. 313-332.
- Mkandawire, T. (2005): The Global Economic Context, in: B. Wisner – C. Toulmin – R. Chitiga (eds): *Towards a New Map of Africa*, London, Earthscan, pp. 155-182.

- Neumann, L. (2005): Oil in Sub-Saharan Africa, in: M. Basedau – A. Mehler (eds): *Resource Politics in Sub-Saharan Africa*, Hamburg, Institute of African Affairs, pp. 25-44.
- Ngodi, E. (2008): *Pétrole et géopolitique en Afrique centrale*, Paris, L'Harmattan.
- Okonta, I. (2008): *When Citizens Revolt: Nigerian Elites, Big Oil and the Ogoni Struggle for Self-Determination*, Trenton, Africa World Press.
- Osaghae, E. E. (1998): *Nigeria since Independence: Crippled Giant*, Bloomington, Indiana University Press.
- Pham, P. J. (2008): The Russian Bear Returns to Africa, *World Defense Review*, on-line text <<http://worlddefensereview.com/pham082108.shtml>>. [cit. 30. 6. 2009]
- Shubin, V. (2004): Russia and Africa. Moving in the Right Direction?, in: I. Talyor – P. Williams (eds): *Africa in International Politics. External Involvement on the Continent*, London and New York, Routledge, pp. 102-115.
- Tarrosy, I. (2008): Africa's Global Positions in Light of Non-Alignment since 1955, in: T. Machalík – K. Mildnerová – J. Záhořík (eds): *Viva Africa 2008: Proceedings of the IIIrd International Conference on African Studies*, Plzeň, Adéla, pp. 309-318.
- Tarrosy, I. (2009), osobní rozhovor, Leipzig, 4.–7. června 2009.
- Tomeš, J. (2007a): Války po rozpadu bipolárního světa – tendence a příčiny, in: J. Tomeš – D. Festa – J. Novotný (eds): *Konflikt světů a svět konfliktů*, Praha, Nakladatelství P3K, s. 77-124.
- Tomeš, J. (2007b): Nové války? Proměna charakteru a geografické distribuce ozbrojených konfliktů po konci studené války, in: J. Tomeš – D. Festa – J. Novotný (eds): *Konflikt světů a svět konfliktů*, Praha, Nakladatelství P3K, s. 125-179.
- Turner, T. (2008): *Congo Wars: Conflict, Myth, Reality*, London, Zed Books.
- Van de Looy, J. (2006): *Africa and China: A Strategic Partnership?*, ASC Working Paper 67/2006, Leiden.
- Vines, A. (2006): The Scramble for Resources: African Case Studies, *South African Journal of International Studies*, Vol. XIII, No. 1, pp. 63-75.
- Wallerstein, I. (1986): *Africa and the Modern World*, Trenton, Africa World Press.
- Wihbey, P. M. – Schultz, P. (2002): *African Oil: A Priority for U.S. National Security and African Development*, Research Papers in Strategy, Washington, D. C., The Institute for Advanced Strategic and Political Studies.
- World Bank (2005): *Angola at a Glance*, 24 August 2005.
- Yates, D. (2006): The Scramble for African Oil, *South African Journal of International Affairs*, Vol. XIII, No. 2, pp. 10-31.
- Yates, D. (2008): French Puppet, Chinese Strings. Sino-Gabonese Relations, in: K. Ampiah – S. Naidu (eds): *Crouching Tiger, Hidden Dragon? Africa and China*, Cape Town, University of Kwa-Zulu Natal Press, pp. 208-223.
- Yates, D. A. (2005): Neo-„Petro-monialism“ and the Rentier State in Gabon, in: M. Basedau – A. Mehler (eds): *Resource Politics in Sub-Saharan Africa*, Hamburg, Institute of African Affairs, pp. 173-190.